

ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕМОГ І НЕВДАЧ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Анатолій Вихруц,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (м. Тернопіль, Україна)

Аналізуються три важливі аспекти творчої діяльності Лесі Українки: динаміка творчого процесу, реакція на критичні зауваження, оцінка творів інших авторів, вплив стилю життя на втомлюваність нервової системи. Особлива увага звертається на зміст епістолярної спадщини поетеси. Підкреслюється висока самооцінка як один з аспектів творчої особистості. Як перспективні напрямки біографічних досліджень видатних особистостей, вивчення закономірностей творчого процесу виокремлено тему здорового способу життя людини, яка займається творчою діяльністю, психологічний захист, профілактику перевтоми і професійного вигорання. Для вирішення проблеми необхідна інтеграція зусиль представників провідних психологічних шкіл, медицини, а також філології, адже аналіз текстів, епістолярної спадщини, дозволить наблизитися до розуміння особливостей творчого процесу, розвинути здібності молодих людей, попередити ризики і загрози. Вивчення творчості видатних людей, почесне місце серед яких займає Леся Українка, сприятиме розвитку сучасної науки.

Ключові слова: *творчість, поезія, критика, самооцінка, психологічна культура.*

It has been analyzed three important aspects of Lesya Ukrainka's creative activity i.e. the dynamics of the creative process, the reaction to critical remarks and evaluation of the works of other authors, the influence of lifestyle on the fatigue of the nervous system. Particular attention has been paid to the significance of the poet's epistolary legacy. It has also been emphasized the high self-esteem as one of the aspects of creative personality. As perspective directions of biographical researches of outstanding personalities, studying of laws of creative process the theme of a healthy way of life of the person who is engaged in creative activity it has been allocated the psychological protection, prevention of overfatigue and professional burnout. To solve the problem it is necessary to integrate the efforts of leading psychological schools, medicine and philology, as the analysis of texts and epistolary heritage will bring closer to understanding the features of the creative process, develop the abilities of young people, prevent risks and threats. One of

the ways to solve the problem is to study the work of prominent people, among whom Lesya Ukrainka is one of the outstanding.

Key words: *creativity, poetry, criticism, self-esteem, psychological culture.*

Серед пріоритетних завдань, які визначатимуть успішність країни, будуть пріоритетними для особистісного розвитку залишається творчість як одне з найбільш загадкових понять для усіх гуманітарних наук. Важливим методом для наближення до розуміння суті проблеми є вивчення творчості, епістолярної спадщини, спогадів про видатних особистостей. І хоча геніальність не піддається точній оцінці на рівні закономірностей, навіть розуміння окремих тенденцій є важливим для сучасної теорії та практики.

Аналізуючи проблему творчості Лесі Українки, звернемо увагу на декілька важливих аспектів. Для більшості поетів властивий своєрідний час «учнівства». Твори цього періоду викликають увагу лише в контексті становлення видатної особистості. Творчість Лесі Українки є винятком. Перша збірка «На крилах пісень» опублікована в 1893 р. І якщо у циклі «Сім струн» лише окремі рядки дозволяють надіятися на достатньо високий рівень у майбутньому, то відома «Колискова», написана ще в 1890 р., є цілісним твором майстра, який не втрачає емоційності, філософського наповнення (тема часу, печалі, цінностей, активності), виховного змісту до наших днів. Вірш «Мамо, іде вже зима ...» виходить далеко за межі «дитячої тематики», і стає своєрідним епіграфом для творчості поетеси. Окрасою будь-якої поетичної збірки зрілого майстра стане твір рівня «Contra spem spero». Якщо в попередніх віршах першої збірки домінувала печаль і безнадія, то в цьому вірші переважає «психологія сили», енергетика творення і боротьби, оптимізм. Наступний вірш «Досвітні огні» підсилює цей напрям, а фінальний заклик написано «з погляду вічності». Ідея боротьби поступово починає домінувати: *«Нащо даремнії скорботи? / Назад нема нам воріття! / Берімось краще до роботи, / Змагаймось за нове життя!»*.

Особливістю другої книги «Думи і мрії» є різноплановий рівень поетичних текстів. Дослідники ще будуть дискутувати щодо причин якісних перемін, які відбулися в 1896 році. Адже вірші «Товарищі на спомин», «Грішниця», «Хвилина розпачу», «О, знаю я, багато ще промчить...», «Слово, чому ти не твердая криця...», «Ave regina», «Як дитиною, бувало»(1897

р.) це зовсім інший рівень поетичної творчості, вищий, глибший за ідеями, емоціями.

Щодо третьої останньої збірки із загадковою назвою «Відгуки», насамперед відзначимо такі вірші, як «Де поділися ви, голоснії слова...», «Ні! Я покорити її не здолаю...». Щодо поеми «Одержима» цей твір варто розглядати окремо. Образ Міріам, яка дискутує з Богом, а потім проклинає юрбу «прокльоном крові» і гине під градом каміння «...не за щастя... не за небесне царство... ні...з любові!» то це тема окремого монографічного дослідження. Якщо врахувати, що поема написана упродовж однієї ночі біля смертельно хворого С. К. Мержинського і за словами авторки «якби мене хто спитав, як я з того всього жива вийшла, то я б теж могла відповісти: *J'e en ai fait un drame*», то це важливе свідчення для розуміння суті психології творчості.

Аналіз драматичних творів Лесі Українки потребує серії монографічних досліджень. Зауважимо лише декілька попередніх аспектів у контексті теми дослідження. Перший драматичний твір поетеси з красномовною назвою «Блакитна троянда», написаний в 1896 р., засвідчив появу драматурга європейського рівня. Ця драма ще дочекається свого заслуженого успіху в глядачів. Потрібен режисер і актори відповідного рівня. Тема божевілля в драматургії буде вивчатися ще багато років. Хоча головна героїня Люба мала як і авторка 26 років, на нашу думку, особистісні риси поетеси приховані в переживаннях Ореста. Не погоджуємось зі штампом, що «Блакитна троянда» - перша психологічна драма в українській драматургії. Кожна справжня драма і не лише драма є психологічною. Це видатний твір, який буде корисний і для фахівців з психоаналізу. Заслуговує на увагу використання в сюжеті теми морфію, а також слова Милевського «Як завжди при нервових хворобах, ні те ні се. Перевтома - се тепер модне слово, і скрізь його тичуть - ну, заборонили писати...». Не менш цікавою є відповідь Люби: «Заборонили писати! Се варварство, а не корування» [2, с. 88].

Попередній розгляд літературно-критичних статей Лесі Українки, окрім аналізу актуальних соціальних і політичних питань, дозволяє зробити висновок про цікаві творчі ідеї, які не втрачають значимості до наших днів. Для підтвердження цієї тези використаємо цитатну характеристику, використавши зміст восьмого тому: «...я хочу говорити з вами, як з товаришами, просячи тільки розуміння безстороннього і

щирої відповіді словом і ділом»; «Дякую тобі, господи, що не створив мене ні москалем, ані москвофілом»; «Так Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія без кінця, і всі ці великі нещастя величезні, колосальні, грандіозні»; «Чия правда того буде й сила»; «...навряд чи можна з примусу написати щось гарного»; «вільність і незалежність то не все одно»: «Проте треба пам'ятати, що економічна і політична воля дуже залежать одна від одної»; «Чужа кривця не водиця, розливати не годиться».

Для творчої особистості важливою є реакція на критичні зауваження та відповідна самооцінка автора. З листів видно, що хоча інколи Леся Українка і писала, що таланти до музики в неї більший як до поезії, але це були винятки. У листі до М. П. Драгоманова 18 грудня 1890 року юна поетеса іронічно пише про те, що «дехто з товаришів корить, що нема в моїх віршах міцної тенденції, що бракує громадських тем, що в мене тільки образи та форма то ще так-сяк, а решта ... Себто я мислю, що нікуди моя поезія не судна. Ба, що ж робить, хоч і так! Десь моя муза вдалась така нетенденційна та вбога, або, може, й те, що так я незручно вимовляю свої ідеї, бо такі сподіваюсь, єсть і у мене якісь там ідеї. Дехто теж нарікав, що я ховаюсь від «народних» тем і складу мови народної, лізу в літературщину та «інтелігентствую», але тут певне, вся біда в тому, що я інакше розумію слова «народність», «літературність» та «інтелігенція», ніж як їх розуміють мої критики» [3, с. 64 - 65]. Якщо врахувати вік поетеси (19 років), а також чітку авторську позицію на зауваження О. С. Маковея, І. Я. Франка, можна не сумніватися в належній самооцінці, розумінні рівня своїх творчих досягнень. Щоправда, коли М. П. Косач спробував підкреслити геніальність сестри, то відповідь не забарилася: «Як тобі прийшло на думку причепити до мене «світло генія»? Якби не знала тебе ліпше, то подумала б, що на сміх кажеш. Мені сподобалось, що звеш мене жайворонком, маю симпатію велику до сії птиці» [3, с. 89]. Для розуміння авторської позиції важливим є лист до О. С. Маковея від 9-го червня 1893 р. Звертаючись до нього як до критика - психолога, Леся Українка підкреслила, що «нашій літературі багато чого бракує, але найбільше бракує доброї і талановитої критики», а також пояснила особливості поетичного настрою, необхідність об'єктивної оцінки для автора і «читаючих людей» [3, с. 155].

Для розуміння особливостей творчого процесу важливо розглянути проблему втомлюваності. Аналізуючи свій стан Леся

Українка в листах до рідних (1898 р.) звернула увагу на єдність фізичного стану і збалансованості нервової системи, вплив надмірної розумової праці у вечірній та нічний час на кризові явища, зокрема елементи істерії. Фахівцям, варто звернути поглиблену увагу на цю проблему, особливо на перші прояви, адже творчість теж має свою ціну. У листі до М. П. Косача ще на початку листопада 1889 р. Леся Українка опише свій стан так: «Першу ніч я провела тоді, як тїнь в Дантовому пеклі, - з плачем і скрежетом зубовним. На другу ніч затялась, не плакала і цілу ніч писала в ліжку, почала невеличку поему і, здається, по їй не видно, як мені приходилось тісно при писанні. [3, с. 37]. Якщо врахувати неймовірно великий об'єм розумової праці, вивчення іноземних мов, перекладацьку і творчу роботу, яку добровільно виконувала дівчина, то залишається лише дивуватися можливостям людського організму. Зауважимо, що рідні поетеси розуміли загрозу від такої неймовірної діяльності. У листі до М. П. Драгоманова від 5 січня 1890 р. Леся Українки відверто пише про це, але виправдовується, що коли б вона так багато не читала, грала, писала, то залишається лише «скласти руки та плакати» [3, с. 44 - 45].

Варто підкреслити точну самооцінку причин і наслідків. У листі до матері (3 квітня 1898 р.) Леся Українка напише «Тим часом і лагідні паліативи, як бром, витирання дома водою, і ванни принесли мені користь видиму, але стан моїх нервів все-таки ненадійний: одна безсонна ніч, невелика втома - і все йде шкереберть, очевидно, треба якоїсь міцнішої поправки, щоб могли витримати згубу крові, і багато безсонних ночей, і всякі інші наслідки операції» [4, с. 33]. Принагідно варто підкреслити роль молодого лікаря Мартироса Семеновича Дерижанова (1867 - 1900 рр.), в сім'ї якого жила поетеса, який лікував Лесю Українку і зробив важливе зауваження щодо особливостей її нервової системи, а також критично оцінив роботу інших лікарів, які «лікували лише ногу». У листах до рідних Леся Українка часто згадує лікаря з вдячністю. Подаровані для його дружини ноти, вишита «подільським візерунком» сорочка для лікаря свідчать про дружні стосунки.

Приятель І. К. Айвазовського і А. П. Чехова, засновник династії відомих лікарів М. С. Дерижанов заслуговує на особливу повагу.

Ситуація неперервної перевтоми супроводжувала поетесу до останніх днів. Наприклад у листі до матері та сестри 12 березня 1909 р., зауваживши пробудження через кожні дві

години, поетеса пише: «прокидаюсь та й не завжди хутко засипляю, і се мені робить всю ніч якоюсь шматованою. Енергія і здатність до роботи у мене дуже упали і, як я вже писала, часто не можу нічим побороти апатії, хоч вона часто до розпачу доводить» [5, с. 273]. Якщо врахувати експерименти з ліками, які приписували для К. Квітки, прагнення шукати оздоровлення лише в Єгипті, постійні переїзди, які більше втомлювали як давали користь, неперервну творчу діяльність можна зробити висновок про класичний приклад «професійного вигорання».

Вивчення життєвого шляху і творчих досягнень Лесі Українки дозволяє зробити певні узагальнення важливі для сьогодення. Всі спроби сучасних дослідників обґрунтувати психологічний портрет особистості, яка досягла високого рівня творчості, не кажучи вже про геніальність, зазнають невдачі. Коли пропонується перелік якостей завжди залишається, щось загадкове, той перший рядок тексту, який «приходить» до автора, який необхідно записати, а лише потім пишеться і редагується текст. Оця таємниця першого рядка, яку Епікур влучно назвав «кидком думки» (це слово, як і «ривок» можливо не найкращий варіант перекладу) залишається недосяжною для сучасних авторів. Окрім цього, відсутність декількох якостей, важливих на думку провідних психологів, не заважає досягати творчих вершин. У цьому ж ряду поразок знаходяться так звані «механізми» творчого процесу.

Приклад Лесі Українки дозволяє виокремити цікавий та перспективний напрям подальших досліджень. Маємо на увазі самооцінку і реакцію на критичні зауваження особистості. Своєрідність особистості Лесі Українки проявилася в тому, що з юнацьких літ вона чітко усвідомлювала свій рівень, іронічно реагувала на критичні зауваження, обстоювала свою думку незалежно від рівня критика, з вдячністю приймала ті пропозиції, які заслуговують на увагу, аналізує творчість інших видатних особистостей і аргументовано висловлює їм свої погляди.

Тема здоров'я людини, яка займається творчою діяльністю, психологічний захист, профілактика перевтоми, вигорання, ціна, якою розплачується особистість за творчість, ще чекає на серію монографічних досліджень. Необхідна інтеграція зусиль представників усіх психологічних шкіл, медицини, а також філології, адже аналіз текстів, епістолярної спадщини, дозволить

наблизитися до розуміння закономірностей творчого процесу, розвинути здібності молодих людей, попередити ризику й загрози. Одним зі способів досягнення мети є вивчення творчості видатних людей, почесне місце серед яких займає Леся Українка.

Література

1. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка: хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк; Укр. Вільна Акад. Наук у США. – Нью-Йорк: Гомін України, 1970. 923с. Електронний ресурс. Режим доступу <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1279-kosach-krivinyuk-o-lesya-ukrayinka-hronologiya-zhittya-i-tvorchosti/>.
2. Українка Л. Блакитна троянда // Зібрання творів у 12 т. - Т. 3. Київ: Наукова думка, 1976. С. 9 - 111.
3. Українка Л. Лист до М. П. Драгоманова 18 грудня 1890 р. // Зібрання творів у 12 т. - Т. 10. Київ: Наукова думка, 1978. 542 с.
4. Українка Л. Лист до О.П.Косач 3 квітня 1898 р. // Зібрання творів у 12 т. - Т. 11. Київ: Наукова думка, 1978. 478 с.
5. Українка Л. Лист до О. П. Косач (матері) і О. П. Косач (сестри). // Зібрання творів у 12 т. - Т. 12. Київ: Наукова думка, 1978. 694 с.

УДК 378.147:811.161.2'243

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Тетяна Вінтонів,

*кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри
української мови Київського університету імені
Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)*

Тетяна Горохова,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
української мови Київського університету імені
Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)*

У статті розглянуто різновиди лінгводидактичного опрацювання лінгвокраїнознавчого матеріалу під час вивчення української мови як іноземної. З'ясовано, що ефективно використання текстів про Лесю Українку в навчальному процесі можливе за умови комунікативно-діяльного підходу. Обґрунтовано